

УДК: 378

ІСТОРИЧНА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТУВАННЯ ЯК МЕТОДУ ДОСЛІДНОГО НАВЧАННЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Маргіта Н.М.,
м.Мукачево

У статті приводяться аналіз результатів дослідження історико-педагогічної та наукової літератури з історії використання експериментування як методу дослідного навчання дошкільників. Наводиться огляд найважливіших теоретичних і практичних підходів щодо особливостей експериментувальної діяльності дітей дошкільного віку.

Ключові слова: експеримент, дослід, експериментувальна діяльність, метод, дослідне навчання.

Сьогодні в Україні відбуваються активні процеси якісного оновлення в освіті, посилення її культурологічних, розвивальних та особистісних потенціалів. В освітній процес сучасного дошкільного закладу все більше впроваджуються різні форми дослідницької діяльності. При цьому дослідницька діяльність дітей виступає як сучасна освітня технологія, що функціонально дозволяє реалізувати специфічний зміст освіти, орієнтований на розвиток суб'єктної позиції дошкільників (Г. Вергелес, А. Матюшкін, Л. Лидак, А. Савенков).

Сучасне суспільство потребує активної особистості, здатної до пізнавально-діяльнісної самореалізації, до прояву дослідницької активності і творчості в рішенні життєво важливих проблем. Першооснови такої особистості необхідно закласти вже в дошкільному дитинстві (А. Піддячих, А. Гогоберидзе, З. Михайлова, Л. Кларина, Е. Герасимова, Н. Шумакова, І. Куликовська та ін.).

Дослідницька активність сприяє становленню суб'єктної позиції дошкільника в пізнанні навколишнього світу, тим самим забезпечує готовність до школи. Слід підкреслити, що саме в дошкільному віці створюються важливі передумови для цілеспрямованого розвитку дослідницької активності дітей: можливість мислення, розвиток продуктивної і творчої діяльності, розширення взаємодії дошкільників з навколишнім світом, становлення елементарного планування і прогнозування. Усе це створює реальну основу для розвитку дослідницьких умінь старшого дошкільника і вдосконалення його дослідницької активності.

Серед можливих засобів розвитку дослідницької активності дошкільників особливої уваги заслуговує дитяче експериментування. Розвиваючись як діяльність, спрямована на пізнання і перетворення об'єктів навколишньої дійсності, дитяче експериментування сприяє розширенню кругозору, збагаченню досвіду самостійної діяльності, саморозвитку дитини.

Окремі аспекти дитячого експериментування висвітлені у роботах Н.Лисенко, Л.Калузької. Теоретичні основи експериментування як методу висвітлені в роботах Г.Беленької,

М.Подьякова, психологічні передумови експериментальної діяльності широко представлені в працях Б.Ананьєва, Л.Виготського, Д.Ельконіна, З.Істоміної, О.Леонтьєва, Г.Люблінської.

Але до теперішнього часу не склалася цілісна концепція використання експериментування як методу дослідного навчання дошкільників, суть організації дослідницької діяльності, її структура і педагогічні основи, що забезпечують динаміку її становлення в освітньому процесі сучасної дошкільної установи. Цей факт відчутно утрудняє реалізацію вікового потенціалу дослідницької активності дошкільника. Це підтверджується аналізом практики, який показує, що далеко не завжди в дитячому експериментуванні спостерігається наростання дослідницької активності і прагнення дитини переходити до рішення складніших, цікавіших завдань. Нерідко, незважаючи на наявність в дошкільних установах «зон експериментування», дитяче експериментування носить формальний, ситуативний характер, у дошкільників спостерігається низький рівень дослідницької активності.

Мета статті – проаналізувати історико-педагогічні дослідження, наукову літературу з питань використання експериментування як методу дослідного навчання у роботі з дошкільниками.

Виклад основного матеріалу. Введенню терміну «експериментування» наука зобов'язана Ж. Піаже. Саме він проаналізував значення цієї діяльності для дітей і підлітків, довів, що цінність дитячого експериментування полягає в тому, що воно дає реальні уявлення про різні сторони об'єкту, що вивчається, про його взаємозв'язки з іншими об'єктами.

Слово «експеримент» походить від грецького слова «experimentum», що переводиться як «проба, дослід».

Як і більшість слів української мови, «експериментування» є багатозначним словом. Воно може виступати як метод навчання [8], якщо застосовується для передачі дітям нових знань, і як один з видів пізнавальної діяльності дітей і дорослих, як це видно з визначень, приведених вище [5].

Питання про те, коли власні дослідження дітей стали застосовуватися в освітній практиці, має ясну і точну відповідь – вони завжди використовувалися і були затребувані з глибокої давнини, з того моменту, як проявилася в житті суспільства сама потреба в навчанні. Якусь частину відомостей про світ дитина завжди сприймала репродуктивним шляхом від старших, а якусь освоювала самостійно, наслідуючи дорослих, граючи, досліджуючи дійсність. При цьому вона повинна була спостерігати, експериментувати і робити на цій основі власні висновки

й умовиводи.

Одним із перших відомих нам вчених, хто став активно впроваджувати в практику освіти дослідницькі методи навчання ще в V столітті до Різдва Христового, був Сократ, автор методу, названого в майбутньому «сократівською бесідою». Зараз цей метод постає перед нами в кількя модернізованому вигляді, його зазвичай називають у сучасній літературі «частково пошуковим» або «евристичним». Його бесіди не були простою репродуктивною трансляцією філософських сентенцій, а спонукали слухачів самих знаходити істину, спонукали людину до самодіяльних роздумів, допомагали самостійно формувати свої знання [16].

Мислителі Середньовіччя, що поважали ідеї Сократа та Платона не були помічені в схильності до побудови навчання на основі власних досліджень дитини. У середньовічних освітніх системах складно знайти сліди дослідницького навчання. Ця дуже тривала епоха була часом монархів і монархічних режимів, безперервних завойовних походів, релігійних воєн за панування над умами і серцями людей. У монастирських школах і навіть в середньовічних університетах дослідницьке навчання та експериментування розглядали як виключно репродуктивну діяльність.

Епоха Відродження затвердила нові життєві ідеали в європейській культурі та внесла інтерес до земного світу і до його невідомої частини – людини. Зміни, які відбулися в суспільному житті, не могли не позначитися і в освіті, і в першу чергу на підвищенні уваги педагогів до пошукової активності дитини. У змісті навчання все менше місця займають «мертві» мови і схоластика, і все активніше включаються в нього предмети, пов'язані з вивченням природи. У арсеналі педагогів з'являються такі педагогічні інструменти, як ігри, прогулянки, розваги, де активно використовуються неприйнятні в Середньовіччі способи отримання нових знань: дитячі спостереження, різні самостійні досліді і інші дослідження [16].

Епохальні досягнення в педагогіці пов'язані з ім'ям видатного чеського педагога Яна Амоса Коменського. Примітно, що відносно дослідницького навчання в його працях простежується деяка двоїстість. З одного боку, він був послідовником філософії сенсуалізму і через це повинен був наполягати і наполягав на необхідності першості чуттєвого знання в освітній практиці, з іншого, став автором організаційних нововведень, фактично не дозволяючи використовувати дослідницькі методи навчання, експериментування в освітній практиці. Так, найбільше з його досягнень — класно-урочна система навчання, прекрасно працює на базі репродуктивних методів навчання, і практично не дозволяє включити в число інструментів навчання пошукову активність дитини.

Використання дослідного навчання та експериментування набули широкого поширення в епоху Просвітництва, коли стрижнем педагогіки і виховання стала ідея вільної, самостійної особистості, яка керується здоровим глуздом, тобто може організувати своє життя і життя суспільства на раціональних засадах. Ідеї дослідницького навчання знаходили своїх прибічників і у середовищі яскравих представників просвітницької педагогіки Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, які виняткову увагу в навчанні приділяли природному поясненню фактів, розвитку розуму учнів на основі заохочення їхньої допитливості, активності й самостійної роботи [7].

Ж.-Ж. Руссо виступав за те, щоб зробити дитину уважною до явищ природи, спробою ставити запитання, доступні її розумінню, і надавати їй можливість самостійно вирішувати їх. Головним фактором виховання він вважав природу дитини. Ж.-Ж. Руссо закликав поважати особистість дитини, проявляти підвищену увагу до її інтересів і запитів. Основне джерело знань про світ за Ж.-Ж. Руссо – досвід дитини. Завдання педагога – створення спеціальних ситуацій, що сприяють збагаченню цього досвіду. Він високо цінує самостійне вміння шукати та здобувати знання. Навчання і пізнання, за його твердженням, повинні бути максимально близькі, необхідно навчати, включаючи дитину в пошук. Весь процес навчання можна звести до одного шляху – пошуку. Найголовнішими вміннями, що придбані

за допомогою освіти, він вважає: вміння шукати, думати, включатися у вирішення проблем. В основі навчання за Ж.-Ж. Руссо інтерес дитини. і, перш ніж приступити до вивчення чого-небудь, педагогу треба пробудити цей інтерес в дитині. Мудрість учительського керівництва в тому й полягає, щоб вихованцю здавалось, що він сам робить те, що йому хочеться [7].

Більш послідовним прибічником сенсуалізму був видатний англійський філософ Джон Локк (1632-1704). З точки зору дослідницького навчання важливе те, що Дж. Локк закликає навчити дитину радісно, спираючись на її інтереси і допитливість. Він наполягає на тому, що дитині слід давати знання, які згодяться йому в житті, при цьому підкреслює, що головне все ж не вони (знання), а вміння на їх основі мислити. Заохочуючи пізнавальну активність, стверджує Дж. Локк, потрібно уміти спонукати дітей до запитань. Він нарікає на те, що вихователі часто вбивають це бажання своєю поведінкою.

Великий швейцарський педагог Й.Г. Песталоцці (1746-1827) не був прибічником «теорії вільного виховання», але при цьому він усвідомлює за Ж.-Ж. Руссо будувати процес навчання на самовідкритті, саморозвитку сил і здібностей дитини, закладених в ній з самого початку. Й.Г. Песталоцці широко вважав, що у дитини спочатку є духовне прагнення до досконалості. Педагогові потрібно тільки допомогти саморозвитку, направивши дитину по вірному шляху. В усіх предметах навчання він вважав основним завданням «підвищення духу від смутних спостережень до ясних понять». Тільки на підставі спостережень, експериментів і дослідів з'ясовуються закони саморозвитку розумової сили [8].

Яскравим втіленням новаторської гуманістичної педагогіки є багаточисельні педагогічні твори К.Д. Ушинського (1824-1871). У них містяться відповіді на самі різні питання: про логічні основи навчання, про східці наукового і учбового пізнання, про етапи процесу навчання, про шляхи пізнання, психологічні аспекти навчання, виховних функцій учбової діяльності, про роль учителя і школи у вихованні дитини і багато що інше.

Проогований ним демократизм в освіті, гуманне відношення до вихованця вимагали його самостійності і активності в навчанні [8].

Особливий розвиток ідеї дослідного навчання отримали в кінці XIX - початку XX століть – у період утвердження реформаторської, прогресивістської педагогіки в Європі і США. Настала пора, яку фахівці стали іменувати «століттям дитини». Це був час інтенсивного розвитку ідей дослідного навчання в роботах вчених, представників альтернативної педагогіки.

У цей період став розвивати, реалізовувати і пропагувати ідеї дослідного навчання американський філософ і педагог Джон Дьюї (1859-1952). За його твердженням, чужі слова і книги можуть дати знання, але виховують не вони, а досвід. Саме досвід виступає ключовим поняттям його теорії. Він пише про те, що покликання школи - давати можливість для прояву прагнень до освоєння світу, для інтелектуальної ініціативи дитини.

Італійський педагог Марії Монтессорі була одним з енергійних і послідовних реформаторів освіти тієї пори. Аналізуючи педагогічну систему Монтессорі, можна зробити висновок про те, що завдання школи, дитячого садку полягає моделюванні особливого освітнього середовища, у створенні «простору вільним і природним проявам особистості дитини». Провідна ідея вчення М. Монтессорі полягає в необхідності створення педагогом предметно-просторового середовища, в якому дитина могла б найповніше розкрити свій внутрішній потенціал у процесі вільної самостійної діяльності. Це середовище має забезпечити розвиток кожної дитини за її індивідуальним темпом. Головна функція вчителя - спостерігати і направляти в позитивне русло природну активність дитини. Філософія виховання М. Монтессорі заснована на власних спостереженнях за дітьми, гуманістичних традиціях Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, Ф. Фребеля, які визнавали особливу значущість вродженого потенціалу дитини, її здатності розвиватися в атмосфері свободи й любові [4, с. 189].

Один із провідних принципів педагогіки М. Монтессорі — «Допоможи мені це зробити самому» — ілюструє те, що дорос-

лий не вчить дитину, а допомагає їй пізнавати навколишній світ. Головною умовою при цьому є свобода і самостійність, оскільки несамотійна людина не може бути вільною. «Ми ніколи не можемо зобразити що-небудь абсолютно нове, але створюємо це нове лише на підставі того, що сприйнято нами раніше. Усякий твір творчості, - творчості в істинному, благородному сенсі слова, - щоб бути таким, повинен у своїй першооснові виходити з елементів реальної дійсності» [4, с. 191].

В основі творчих здібностей лежать навички спостереження й аналізу, тому Монтессорі звертала увагу педагогів на обов'язковість надання допомоги дитині в угруповуванні й систематизації вражень від сприйняття навколишнього світу: «Нам слід учить дітей упорядковувати в думці систематичні спостереження, учить їх над ними роздумувати і прислухатися до себе. Якщо ми не вміємо направити їх так, щоб вони відчували, що створюється в їх душі, направляти їх так, щоб уява була переробкою того, що вони сприйняли ззовні, - якщо ми не вчимо дітей занурюватися в себе і зосереджуватися, думати і роздумувати, то ми не допомагаємо розвитку їх уяви» [4, с. 193].

Інтерес, самостійність, самодіяльність - принципи навчання, на яких наполягав відомий бельгійський педагог О. Декролі (1871-1932). Реалізувати їх треба через теми «Дитина і земля», «Дитина і вода», за допомогою методів самонавчання, розвиваючих ігор і т.п. Інші фахівці, розвиваючи ці ідеї (Е. Кей, А. Фер'єре тощо), говорили про те, що головне – організувати середовище, з яким взаємодіє дитина, створити умови для вправи природних сил в реальному житті.

Одним з відомих педагогів-дослідників, який активно впроваджував методи дослідного навчання в практику «материнських шкіл» Франції (дитячий садок) початку ХХ століття, був С. Френе (1896-1966). Його педагогічна система пронизана думками про те, що навчальні заняття дітей повинні бути одночасно серйозними і приємними, індивідуальними і колективними, вільними і планованими, розумовими та фізичними, тобто сприяти всебічному розвитку дитини та розвитку її пізнавальної активності. А для того, щоб кожна дитина мала можливість говорити й співати, танцювати і ліпити, читати і рахувати дітям потрібні: куточки лялькового господарства, шиття, малювання, апплікації, музичний, столярний, кухонний, для ігор з водою, куточок для роботи з глиною, з будівельним матеріалом, куточок для читання, лічби, письма та інших справ [8].

Література та джерела

1. Беленька Г. Взаємозв'язок фізичного та інтелектуального розвитку дошкільника в процесі пізнання ним світу природи // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка, 2004. – № 4. – С. 55–58
2. Виноградова Н. Ф. Умственное воспитание детей в процессе ознакомления с природой. – М.: Просвещение, 1979. – 245 с.
3. Горобаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей. – Рівне, 2001. – 102 с.
4. Дичківська І.М. Поніманська Т.І. М. Монтессорі: теорія і технологія. – К.: Видавничий дім «Слово», 2006. – 304 с
5. Иванова А. И. Методика организации экологических наблюдений и экспериментов в детском саду: Пособие для работников дошкольных учреждений. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 56 с.
6. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О. Я – дошкільник: вікові та індивідуальні аспекти розвитку. – Київ.: Нора – прінт., 1996. – 115 с.
7. Руссо Ж.Ж. Эмиль, или О воспитании // Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие. Составители: В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. М., Педагогика, 1988. - 479 с.
8. Савенков А.И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению : учебное пособие для вузов / А. И. Савенков. - М. : Ось-89, 2006. - 480 с.

В статті приводяться результати дослідження історико-педагогічної та наукової літератури по історії використання експериментування як методу опытної учебы дошкільників. Наводиться огляд важливіших теоретических і практических підходів стосовно особеностей діяльності по експериментуванню дітей дошкільного віку.

Ключевые слова: експеримент, опыт, діяльність по експериментуванню, метод, опытна учеба.

In the article results over of research of historical-pedagogical and scientific literature are brought on the history of the use of experimentation as method of the experienced studies of under-five/ps. The review of major theoretical and practical approaches is pointed in relation to the features of experimentation activity of children of preschool age.

Keywords: experiment, experience, experimentation activity, method, experienced studies.